

**bijeenkomst in het bisschopshuis
Het Woord van God
16 maart 2009**

**bijeenkomst in het bisschopshuis
Het Woord van God**

16 maart 2009

Een uitgave van het bisdom van Breda, mei 2009
T 076 5223444
E secretariaat@bisdombreda.nl
I www.bisdombreda.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Bisschoppensynode over het Woord van God <i>Bisschop Van den Hende</i>	6
Het geleefde Woord van God, bron en ontmoeting met Christus <i>Dorothee Ijseldijk</i> <i>Teamleider en pastoraal werker in het Annahuis te Breda</i>	10
Katholieke bijbelvertalingen <i>Hans de Jong</i> <i>Medewerker pr en informatie van het bisdom van Breda</i>	18

Voorwoord

Op maandag 16 maart 2009 vond voor de derde maal een bijeenkomst in het bisschopshuis plaats voor pastorale beroepskrachten uit het bisdom van Breda.

Naar aanleiding van de bisschoppensynode die in oktober 2008 te Rome plaatsvond stond de bijeenkomst in het teken van het Woord van God. De synode over het Woord van God vond plaats in het verlengde van de bisschoppensynode over de eucharistie (2005).

Bisschop Van den Hende nam namens de Nederlandse bisschoppenconferentie deel aan de synode. Hij vertelde over zijn ervaringen. Daarna reflecteerde Dorothee IJsseldijk vanuit haar ervaring als teamleider en pastoraal werkster in het Annahuis te Breda over haar omgang met het Woord van God. Hans de Jong, medewerker pr en informatie van het bisdom van Breda, verzorgde een inleiding over de katholieke bijbelvertalingen.

Deze brochure bundelt de bijdragen van de sprekers.

Bisschoppensynode over het Woord van God

Bisschop Van den Hende

Als vrucht van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) kent de Kerk de bisschoppensynode. In 1967 werd de eerste vergadering van de bisschoppensynode gehouden. Sindsdien komen bisschoppen om de drie jaar onder voorzitterschap van de paus bijeen om met elkaar te spreken over een belangrijk thema.

Men maakt onderscheid tussen gewone en buitengewone synodes. Buitengewone synodes zijn bestemd voor een bepaalde regio (Afrika, Europa of, in 1980, Nederland). De onderwerpen van gewone synodes zijn bestemd voor de hele Kerk. Aan deze synodes nemen bisschoppen uit de hele wereld deel.

In 2008 vond de twaalfde gewone bisschoppensynode plaats. Deze sprak over 'Het woord van God in het leven en de zending van de Kerk'. Deze synode was in zekere zin een vervolg op de bisschoppensynode van 2005. De synodevaders spraken toen over de 'Eucharistie als bron en hoogtepunt van het kerkelijk leven'. De bespreking van het thema van de synode sloot ook aan bij het Tweede Vaticaans Concilie. De constitutie *Dei Verbum* over de goddelijke openbaring vormde een belangrijk uitgangspunt van de besprekingen op deze synode.

Deze constitutie *Dei Verbum* heeft de nieuwe inzichten van de Bijbelexegese verwerkt. De deelnemers aan Vaticanum II gaven zich rekenschap van de verschillende genres van de Schrift. Tevens verwerkten ze het gegeven dat het geïnspireerde schriftwoord neergeschreven is door mensen.

In de bisschoppensynode bespraken de bisschoppen ondermeer de relatie tussen het Oude en Nieuwe Testament. Deze horen bij elkaar. De openbaring vindt haar hoogtepunt in Jezus Christus, maar het is nodig de hele heilsgeschiedenis te kennen. Hier raakte de synode ook aan het belangrijke thema van de relatie tussen christendom en jodendom. Onder de gasten bevond zich een Joodse rabbijn die indringend heeft gesproken over de verbondenheid van het Joodse gebedsleven met de Schrift.

Het Woord van God is ook nauw verbonden met de Kerk. De Schrift is gedeeltelijk binnen de Kerk ontstaan. Tegelijkertijd is de Kerk gevormd door de Schrift. De gemeenschap van de Kerk is de geëigende plaats voor het lezen van de heilige Schrift en de verkondiging van het Woord van God.

Paus Benedictus XVI benadrukte in de lijn van de Hebreënbrief dat de Schrift kracht bezit in zichzelf: “Het woord van God is levend en krachtig. Het is scherper dan een tweesnijdend zwaard en dringt door tot het raakpunt van ziel en geest” (Heb. 4, 12). Gods Woord heeft reeds een krachtige uitwerking in het hart van de mensen als men de H. Schrift als zodanig voorleest en verkondigt.

Om het Woord van God in de Kerk ter sprake te brengen is een goede vorming noodzakelijk, in bijbelstudie maar ook in homiletiek. In de theologische opleidingen moet aandacht besteed worden aan het belang van het Oude Testament, de relatie tussen Kerk en Schrift en de exegese. De synodevaders constateerden dat na Vaticanum II het onderwijzen van de Schrift in de theologische opleidingen sterk verbeterd is.

Het verspreiden van het Woord van God stelt eisen aan de verkondiging. Het gaat erom dat we in de verkondiging niet primair zelf aan het woord komen. We moeten goede lezers en verstanders van het Woord zijn om goede vertolkers te worden.

Bisschoppen uit alle delen van de wereld kregen tijdens de synode de gelegenheid om een aantal minuten de grote vergadering toe te spreken aangaande het Woord van God. In de korte toespraken werd duidelijk hoe divers de omstandigheden zijn waarin het Woord van God gelezen wordt en klinkt: in bittere armoede, in welvaart, temidden van vervolging en onderdrukking, in oorlog en angst, geteisterd door natuurrampen, bij wederopbouw na dictatuur, in landen met een katholieke meerderheid, in een door moslims bepaalde samenleving, etc. Duidelijk is dat vooral katholieken in verdrukking en de gelovigen van de jonge kerken in opbouw veelvuldig de Bijbel ter hand nemen en lezen om zich te laten voeden door het Woord van God.

Het gaat er bovendien niet alleen om dat we het Woord lezen maar dat onze lezing uitmondt in daden van geloof (cfr. Jakobus 2, 14). Zowel het geschreven alsook het verkondigde en gedane Woord leidt tot Jezus Christus, het vleesgeworden Woord. Dit betekent, aldus paus Benedictus XVI, dat er geen tegenstelling is tussen Schrift en Traditie. Men mag geen tegenstelling construeren tussen het geschreven Woord van de Schrift en het verkondigde en geleefde Woord in de gemeenschap van de Kerk.

Van paus Benedictus tenslotte ontvingen alle deelnemers aan de

synode een facsimile van een papyrusrol, de Bodmer-papyrus. Op deze manier werden wij verbonden met de beginperiode van de christelijke geschiedenis. Op het ene papier staat het Onze Vader. Het Onze Vader is het gebed dat de leerlingen op de vraag: “Heer, leer ons bidden,” hebben ontvangen. Op het andere het begin van het Johannes evangelie. De evangelist Johannes spreekt over het Woord dat midden in de geschiedenis vlees is geworden. Het Woord van God staat midden in de zending en het leven van de Kerk.

Bij het Woord van God zijn velen geneigd te denken aan uitsluitend de heilige Schrift, de Bijbel. In de bisschoppensynode werd benadrukt dat het Woord van God ook het woord van de verkondiging is in de gemeenschap van de Kerk, het getuigenis in de liturgie, de catechese en in de dienst aan de naaste. Het Woord van God is uiteindelijk Christus Zelf, het mens geworden Woord van God, die wij mogen ontmoeten en aan wie wij gehoor mogen geven.

Het geleefde Woord van God, bron en ontmoeting met Christus

Dorothee IJsseldijk

Teamleider en pastoraal werkster in het Annahuis te Breda

De vraag die mij werd gesteld voor deze bijeenkomst was of ik vanuit mijn pastorale en diaconale werk een inleiding wil verzorgen. Over daden van geloof, in het verlengde van de Schrift, over de ontmoeting met Christus in de concrete mens in nood (cfr. Mt. 25), over het brengen van Christus tot de ander door het geleefde en aldus verkondigde Woord.

In de trouwringen van Hubert en mij staat behalve elkaars naam en de trouwdatum, ook Lucas 4,18 gegraveerd: *“De Geest van de Heer rust op mij, want hij heeft mij gezalfd. Om aan armen het goede nieuws te brengen heeft hij mij gezonden, om aan gevangenen hun vrijlating bekend te maken en aan blinden het herstel van hun zicht, om onderdrukten hun vrijheid te geven, om een genadejaar van de Heer uit te roepen.”* De belofte van trouw aan elkaar om er te willen zijn, kreeg voor ons een extra dimensie doordat we, geroepen als man en vrouw van God, er ook voor de (kwetsbare) ander willen zijn.

Lucas 4,18, vrouw van God zijn en de mogelijkheid om vanuit de kerk als pastorale beroepskracht hieraan inhoud te geven, veroorzaakt in mij een enorme gedrevenheid. Eerst 8 jaar in een parochie in Tilburg West met diaconie in portefeuille. Nu 2,5 jaar als pastoraal werkster-teamleidster in het Annahuis, diaconaal centrum Breda.

In de parochie ging ik actief op zoek naar de kwetsbare mens. De zorg voor en rond de zieke en oudere thuis of in het

ziekenhuis is meestal wel gewaarborgd in een netwerk van bijvoorbeeld ouderenbonden, zonnebloem en afdeling geestelijke verzorging van zieken- en verpleeghuizen. Voor mij is dit pastoraat. Met diaconie in portefeuille wilde ik de parochie laten uitgroeien tot “een plaats waar mensen die lijden aan maatschappelijk onrecht gehoord worden, waar samen gewerkt wordt aan het opheffen van het lijden. Tegelijk proberen ook onrecht aan de kaak te stellen en samen bij te dragen aan de oplossing van maatschappelijke problemen.” (1)

De gedrevenheid zorgde ervoor dat ik voortdurend een beweging naar buiten maakte, op zoek naar kwetsbare mensen, tussen hen zijn en horen wat er onder hen leeft. Het hangt van je biografie, je referentiekader, af of dit een natuurlijke weg is of niet. Voor mij, afkomstig uit een beschermd middenklasse milieu, is deze beweging een voortdurend overschrijden van grenzen en me begeven in een andere context. En dit leidt tot de vraag: waar is mijn plek, mijn thuis?(2) Maar ook: waar is kerk, waar zijn mijn pastoranten, behalve op zondag in het kerkgebouw?

Eenmaal in het Annahuis ontdek ik wat voor een uitzonderlijke plek dat is, in vergelijking met andere diaconale of missionaire plekken elders in het land. Doordat kwetsbare mensen zelf de beweging naar het Annahuis maken, krijgt mijn gedrevenheid Gods Woord te doen een andere invulling. Ik kan de hele week tussen de vier muren van het kantoor zitten en overspoeld worden door de vele mensen in nood, ik kan gerust zeggen in een diepe crisis van hen leven. Afgelopen week ontmoette ik onder andere:

Een jongen van 18 die zich wil losmaken van zijn verslaafde zus, broer en moeder met psychiatrische problematiek.

Een man die zich jaren dienstbaar heeft gemaakt in het buitenland en vanwege zijn gezondheid noodgedwongen moest terugkeren naar zijn moederland.

Een hoogzwangere vrouw, verslaafd, waarvan de kinderbescherming haar kind wil afpakken.

Een vrouw met 3 kinderen, gevlucht voor haar man uit de Antillen.

Een jongen die totaal onverwacht en dus totaal onvoorbereid uit detentie is vrijgelaten.

Twee jongens uit Polen.

Een man die zijn werk is kwijtgeraakt en daardoor de huur niet meer kan betalen.

Deze mensen hebben geen thuis, dus geen vast onderdak, slapen buiten of dan hier en dan daar, vaak bij iemand op de bank. De meeste mensen hebben geen inkomen. Sommigen hebben ook geen ziektekostenverzekering en geen identiteitsbewijs. Deze mensen zijn geen uitzondering als je weet dat er 300 mensen in vergelijkbare omstandigheden het afgelopen jaar het Annahuis binnenliepen.

Ik kan volop Gods Woord doen, soms letterlijk als ik een boterham smeer, of als ik Emmaus bel om te zeggen dat er iemand komt voor een jas of paar schoenen. *“Want ik had honger en jullie gaven mij te eten, ik had dorst en jullie gaven mij te drinken. Ik was een vreemdeling, en jullie namen mij op, ik was naakt, en jullie kleedden mij [...] Ik verzeker jullie: alles wat jullie gedaan hebben voor een van de onaanzienlijkste van mijn broeders of zusters, dat hebben jullie voor mij gedaan.”* (Mt.25, 35,36,40)

Heb ik dan in die mens in nood ook elk jaar 300 ontmoetingen met Christus? Als het antwoord ja zou zijn was ik klaar met mijn

inleiding. Het antwoord is nee. Ook al zeggen we in huis dat we ieder willen ontvangen alsof het Jezus Christus is.

Verschillende factoren spelen een rol.

a) Mijn gedrevenheid speelt me parten. Vanuit mijn gedrevenheid om er te zijn voor de kwetsbare ander maar ook de Ander met een hoofdletter, kan ik met moeite ‘nee’ zeggen tegen die ander, of ‘nu niet, kom morgenochtend terug’. Ik voel me machteloos als ik niets voor de ander kan doen. Als er geen gat en ook geen creatieve omweg in de bureaucratische regels meer te vinden is zodat de ander uit zijn/haar situatie kan ontsnappen. Mijn geweten knaagt... als ik een keer geen zin heb in die man die stinkt, of in die vrouw waar ik zoveel moeite voor moet doen om haar te begrijpen. Het voelt niet goed als ik niet vraag hoe het gaat aan degene die zijn/haar post ophaalt en achter mijn computer blijf zitten omdat deze inleiding bijvoorbeeld af moet en dat is toch ook belangrijk.

Dan voel ik me als de Leviet en de priester die de vreemdeling laten liggen, terwijl ik toch de barmhartige Samaritaan wil (of hoor te) zijn (Lc. 10, 29-37). Dan klinkt er iets van “Foei”, omdat ik op zo’n moment niet de naaste ben... ook geen vrouw van God? In die zin is de ander ‘almachtig kwetsbaar’, om met Levinas te spreken. De kwetsbare ander is “een dubbele uitdrukking van zwakheid en eis”, een “smeken dat een vordering is”. Ik wil me verantwoordelijk stellen (als vrouw van God, als naaste), tegelijk als meer en minder dan het zijnde dat zich aandient in het gelaat. Minder, want het gelaat herinnert me aan mijn verplichtingen en oordeelt over mij ... Meer, want de positie die ik als *ik* heb bestaat erin te kunnen antwoorden op deze wezenlijke misère van de ander, voor hulp te zorgen”. (3) Met dat ik de ander help, iets ga regelen en organiseren,

bijvoorbeeld door iemand in te schrijven voor een postadres, is de relatie al ongelijk en niet wederkerig: de ander is afhankelijk van mij. En dat is geen ideale beginsituatie voor een Godsontmoeting.

b) Daarmee kom ik op de tweede factor die een Godsontmoeting belemmert. De mens die op het Annahuis komt, verkeert in zo'n crisis, dat je begint met te voorzien in de eerste levensbehoeften, zoals vroeger de missionarissen als ze werden uitgezonden. Deze mensen zijn namelijk volop aan het overleven. Eerst zullen de basisbehoeften vervuld moeten zijn voordat iemand toe is aan het benoemen of teruggeven van ervaringen of diepere levens- en zinvragen.

c) Tenslotte wil ik wijzen op de handicap dat ik (ten opzichte van de meeste pastorale beroepskrachten hier aanwezig) in een buitenkerkelijke setting werk, waarin we bijvoorbeeld niet liturgie vieren op de voorgeschreven wijze. Door mijn biografie (jarenlang lid van een kerkkoor en dirigente van een kinderkoor geweest) en mijn theologiestudie heb ik mij vooral het vertoog van de kerk eigen gemaakt om God ter sprake te brengen. Daarnaast heeft de kerk het vieren van de scharniermomenten in een mensenleven bijna exclusief gevat in sacramenten. Dit alles is niet de praktijk van het Annahuis en maakt dat het vertoog van de alledaagse levenservaring voor mij bijna onzichtbaar wordt en met moeite is op te delven. Nog moeilijker is het om het van religieuze betekenis te voorzien. (4)

Dit gezegd hebbende doe ik een voorzichtige verkenning hoe in mijn vleesgeworden woorden of wel 'daden' van/uit mijn geloof ik toch/soms/even een glimp van een Godsontmoeting ervaar. Veel mensen die op het Annahuis komen, hebben het water niet

aan de lippen staan, maar verdrinken bijna. Mensen willen het liefst zelfstandig en onafhankelijk zijn, niemand tot last zijn. Hulp vragen is het laatste wat je doet. Het maakt dat mensen heel lang, te lang, wachten tot ze de drempel over durven. Eenmaal de drempel van een instantie over worden ze van het kastje naar de muur gestuurd omdat elke instantie naar zijn/haar deel van de problemen kijkt en de ander benadert als mondige burger die verantwoordelijk is voor zijn/haar eigen handelen.

Van het kastje naar de muur gestuurd, uitgesloten. Uiteindelijk komen ze bij het Annahuis de drempel over en merken ze dat het hier anders is, er anders uitziet, men anders met je omgaat. Een sfeer die deels te danken is aan de monumentale pastorie, naast de kerk waardoor sommigen het zo af en toe benoemen als Annakerk. Een huiselijke sfeer, vloerbedekking, houten tafels en stoelen (in plaats van plastic), planten/bloemen, een kopje koffie, een seizoenetafel. Een gemoedelijke sfeer waarin niets moet, je jezelf kunt zijn, waar je even kunt bellen of een kopietje maken. Maar vooral waar je met je verhaal terecht kunt. Waar je gezien wordt, men je als mens benadert en niet als probleem. (Zoals Jezus de tollenaar in de boom ziet zitten) Waar mensen proberen naast en niet tegenover je te staan. Een plek waar het niet gaat om schuld of verantwoordelijkheden maar waar iemand uitzicht vindt, hoop krijgt. (Denk aan hoe Jezus om ging met zondaars). Een plek waar iemand altijd weer een nieuwe kans krijgt. Een plek waar je kunt *zijn* ook als we niets kunnen *doen*.

Of, zoals iemand het zei, jullie geven me weer grond onder de voeten. Als mensen het Annahuis binnen komen, bestaan ze niet voor de maatschappij. Als je niet geregistreerd staat in de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA) staat er achter je

naam dat je met onbekende bestemming vertrokken bent naar het buitenland. Je kunt niets, je bestaat niet. Het leven is een chaos, je zit gevangen een vicieuze cirkel. Die vicieuze cirkel bestaat uit alle ontbrekende schakels die in deze maatschappij nodig zijn om te leven: onderdak, inkomen, verzekering, identiteitsbewijs, bankrekening.

In het Annahuis scheppen we orde in de chaos. Ik laat zien hoe we de vicieuze cirkel kunnen doorbreken. Het begin van de ordening begint vaak met een postadres waarmee je in het GBA opgenomen bent. Ik benoem iemands inzet vanwege zijn/haar geliefde, de kinderen, de overlevingskracht, de opgebouwde wijsheid en levenservaring, het geduld, de trots en er verzorgd uit willen zien. Zo wordt iemand in het Annahuis, soms na lange tijd, weer zichtbaar. Iemands bestaan wordt geloofd en erkend.

Dit scharniermoment voltrekt zich zonder religieuze taal. De naam wordt niet geschreven in de palm van Gods hand maar in het GBA. In plaats van religieuze handelingen zoals in een sacrament, bestaat mijn handeling uit het zetten van een handtekening en een stempel. Mag ik, anders gezegd, is het te verantwoorden om het alledaagse vertoog te vertalen in een religieus of kerkelijk vertoog als die ander deze taal niet kent en verstaat? En... wie ben ik om religieus te duiden dat, in de woorden van Lucas 4, 18, een blinde weer zicht krijgt, er in het Annahuis leven wordt herschapen, dat iemand genade vindt, opnieuw geboren wordt, omdat ik geloof dat de naam van hem of haar tegenover mij al voor zijn/haar bestaan, geschreven staat in de palm van Gods hand?

Ik kan alleen hopen en vermoeden dat die ander het vleesgeworden, het geleefde woord van God voelt, niet alleen

door doen en daden, maar nog veel meer in het wezen van God, Gods Naam: er te zijn voor en met die ander. Simpel weg 'ubi caritas et amor, deus ibi est'. Juist als leven geen perspectief kent, er niets te doen en niets te helpen valt, er niets over blijft dan wachten en uithouden, om dan juist er te zijn en niet van hem/haar weg te lopen, dan ben ik God nabij.

Voetnoten:

- (1) Citaat van mij. Dit citaat staat nog steeds op de website van de Frater Andreas parochie in Tiburg West.
- (2) Van Herman IJzerman. Deel van een definitie van missie en zending. Uit: Almachtig kwetsbaar. Reflecties op missionaire presentie. Uitg. Garant. Blz. 37. Zo liggen diaconie en missie/zending dicht bij elkaar.
- (3) Ryan van Eijk. Overgenomen uit: zie (2) blz. 85. De auteur citeert uit J.Keij, De filosofie van Emmanuel Lévinas, blz. 195-196.
- (4) Alexandra de Krijger. Zie (2), blz. 71.

Katholieke bijbelvertalingen

Hans de Jong

Medewerker pr en informatie van het bisdom van Breda

Om het Woord te horen en te doen is het noodzakelijk dat het Woord begrepen wordt. Hiertoe zijn vertalingen onontbeerlijk. De Bijbel is het meest vertaalde boek ter wereld. In 2004 was bijvoorbeeld de Bijbel reeds in 1500 talen vertaald. Volgens de Wycliffe Bijbelvertalers zijn er nog 3000 bijbelvertalingen nodig. Deze bijbelvertalingen hebben een grote betekenis voor de ontwikkeling van de taalwetenschap. Zelf herinner ik me dat tijdens een bezoek aan Indonesië een oudere dame, een karo-Batak, mij vol liefde vertelde over het werk van Europese zendelingen en missionarissen. Een van hen, dominee Nieuwindt, had de Bijbel in de karotaal vertaald. Tegelijkertijd met de bijbelvertaling schonk hij deze groep Bataks een eigen woordenboek. Zo blijft deze taal bewaard. In ons taalgebied verschijnen vertalingen in de onderscheiden dialecten als het Gronings, het Zeeuws en het Twents. Naast andere motieven willen de vertalers door een bijbelvertaling hun eigen dialect op schrift stellen.

Van meet af aan is de Bijbel vertaald. De oudste bijbelboeken zijn geschreven in de taal van de Joden, het Hebreeuws. Na de Babylonische ballingschap keerden groepen Joden terug naar Israël. Sommigen bleven in het Babylon wonen. Later verlieten Joden hun thuisland vanwege studie of werk. Velen kwamen zo in Egypte terecht. Daar ontstond een van de oudste bijbelvertalingen: de Septuagint.

Het verhaal achter deze bijbelvertaling is als volgt: In de vierde eeuw voor Christus veroverde Alexander de Grote Egypte en grote delen van het Midden-Oosten. Deze veroveringen leidden

tot een verbreding van de Griekse taal en cultuur (het Hellenisme). Grieks werd de voertaal van de beschaafde wereld. Om de nieuwe beschaving te bestendigen, stichtte Alexander de Grote verschillende steden, die naar hem vernoemd werden. Het Egyptische Alexandrië was er één van. Na zijn vroege dood in 323 v. Chr. twistten Alexander's generaals om zijn erfenis en viel zijn rijk in vier delen uiteen. Een van zijn generaals, Ptolemeüs werd koning van Egypte en de stichter van de dynastie van de Ptolemeëen. Zijn zoon, Ptolemeüs II, volgde hem in 285 v. Chr. op. Hij maakte van Alexandrië een centrum van geleerdheid en cultuur en gold als de stichter van de legendarische bibliotheek van Alexandrië die van elk boek ter wereld een exemplaar moest bevatten. In dat kader zou hij de boeken van het Oude Testament hebben laten vertalen door zeventig Joodse geleerden. Aan dit verhaal ontleent de oudste bijbelvertaling, de Septuagint, haar naam.

Voor de eerste christenen gold deze vertaling als de Heilige Schrift. Wanneer zij naar de bijbelboeken van het Oude Testament verwijzen, is het naar de Septuagint. Hun eigen canonieke geschriften, ons Nieuwe Testament, zijn in het Grieks geschreven. Door missionering verspreidde het christendom zich in het Romeinse Rijk en zelfs daarbuiten. In het oostelijk deel was de voertaal Grieks, in het westelijk deel Latijn. In dit westelijk deel waren verschillende bijbelvertalingen in omloop. Wetenschappers noemen de handschriften waarin deze vertalingen overgeleverd zijn de *Vetus Latina*. Paus Damasus gaf in 382 aan de geleerde priestermonnik Hiëronymus de opdracht de Latijnse vertalingen te herzien en te komen tot een correcte vertaling van de bijbeltekst. Hij voltooide zijn werk in 405. Zijn vertaling, die na het concilie van Trente de naam Vulgaat kreeg, geldt sindsdien als de

standaardvertaling van de Rooms-katholieke Kerk. We kennen uit de vierde eeuw ook een bijbelvertaling in een Germaanse taal, de Wulfila-bijbel. De Ariaanse bisschop Wulfila vertaalde de Bijbel in het Gotisch. Om deze bijbelvertaling te maken ontwierp hij zelf een Gotisch alfabet.

Na de val van het Romeinse Rijk verdween de kennis van het Latijn geleidelijk, ook binnen de Kerk. Omdat Latijn de officiële voertaal van de Kerk was, luisterden de mensen tijdens vieringen naar een taal die ze niet verstonden. De behoefte aan een vertaling in de landstaal groeide. Aanvankelijk vertaalde men onderdelen van de Schrift. De eerste vertaling in een moderne westerse taal kwam rond de eeuwwisseling van de 10e en de 11e eeuw tot stand. Een Duitse monnik, Notker Labeo, vertaalde voor zijn studenten onderdelen van de Schrift van het Latijn naar het Duits.

In de loop van de twaalfde eeuw ontstonden onder impuls van de hervormings- en later tegenbewegingen als de begarden en de waldenzen impulsen om de Bijbel in de volkstaal te vertalen. Kerkelijke leiders vreesden voor ketterse invloeden. In 1199 stelde paus Innocentius III een onderzoek in naar de bijbelvertalingen, die toen in omloop waren. Deze grote paus erkende het authentiek evangelisch verlangen van deze christenen naar een leven in de geest van de apostelen. Hij kwam tot de volgende conclusie: “Het verlangen om de Heilige Schrift te begrijpen, en de poging om anderen aan te moedigen volgens deze leer te leven...is prijzenswaardig.”

Overigens is de vraag wat we ons bij deze bijbelvertalingen moeten voorstellen. In de twaalfde eeuw stelde de Parijse geleerde Petrus Comestor een bijbelse geschiedenis, de *Historia Scholastica* samen. Deze navertelling van de historische boeken van de Bijbel, aangevuld met andere bronnen, had grote invloed

op de Historiebijbels die in verschillende Europese talen verschenen. Tijdens de middeleeuwen gold dit als een bijbelvertaling. Volledige bijbelvertalingen, in de betekenis die wij eraan hechten, komen in de middeleeuwen vrijwel niet voor.

Een recent verschenen bundel over Middelnederlandse bijbelvertalingen behandelt dan ook een breed scala aan genres. Aan de orde komen de historiebijbels, Psalters, vertalingen van het Nieuwe Testament, en middelnederlandse vertalingen van het Leven van Jezus. Middeleeuwse ‘bijbelvertalers’ kenden enkel de Vulgaat en vertaalden dus vanuit het Latijn en niet vanuit de grondtaal zoals dat nu gebeurt.

De oudste bijbelvertaling in het Nederlands is die van Jacobus van Maerlant. Rond 1271 presenteerde hij de historische boeken van het Oude Testament in rijmvorm. Verder verdienen twee andere personen in dit verband een bijzondere vermelding. De eerste is die van de bijbelvertaler van 1361. Hij kan worden geïdentificeerd met Petrus Naghel, een kartuizer die woonde in de Kartuize van Herne (nabij Brussel). Hij leefde rond 1360. De kartuize van Herne was een belangrijk centrum voor de vertaling van literatuur in de volkstaal. We kennen zijn naam, omdat hij in opdracht van Brusselse leken religieuze werken vertaalde. Hij werkte gedurende drie decennia aan zijn bijbelvertaling. Hij vertaalde de historische stof uit het Oude en Nieuwe Testament. Hij voegde hieraan profaan materiaal toe. Hij wil de Bijbel naar woord en betekenis vertalen zodat de lezers de Schrift kunnen gebruiken. Zijn vertaling geldt als een uitzonderlijke prestatie en heeft grote invloed gehad op latere vertalingen. Zo waren de Delftse en de Keulse Bijbel gebaseerd op de Hernense Bijbel. De Delftse Bijbel werd in 1477 gedrukt en bevatte enkel het Oude Testament. De Keulse Bijbel verscheen in 1478.

De tweede naam is die van Johannes Scutken. Johannes Scutken leefde rond de eeuwwisseling van de veertiende naar de vijftiende eeuw in het klooster Windesheim nabij Zwolle. Windesheim was het centrum van de Moderne Devotie. Scutken vertaalde voor de lekenbroeders van Windesheim het gehele Nieuwe Testament vanuit het Latijn naar het Middelnederlands. Wetenschappers dateren zijn vertaling tussen 1387 en 1391. In 1477 verscheen zijn vertaling van het Nieuwe Testament in druk.

Binnen de Kerk heerste enige voorzichtigheid jegens het lezen van de Bijbel in de landstaal. We vinden deze ambigüiteit ook in geschriften van Moderne Devoten als Gerard Zerbolt van Zutphen (1367-1398). Enerzijds wijst hij er op dat ook de vertaling van Hiëronymus in de landstaal van die dagen was geschreven. Anderzijds stelde hij wel de vraag of de gewone mensen alle bijbelboeken konden lezen. Op zich bestond hiertegen geen principieel bezwaar. Toch verwees hij naar Augustinus. Deze kerkvader schreef dat leken zich moesten beperken tot de bijbelboeken die zonder bezwaar konden worden geïnterpreteerd. Volgens Gerard Zerbolt konden eigenlijk enkel de evangeliën door leken gelezen worden.

Tot dusverre werd de Bijbel steeds in de schoot van de Kerk vertaald. De bijbelvertalers wilden met hun weergaven vooral stichten. De bijbelvertaler van Herne schrijft dat hij hoopt dat leken, in plaats van op feestdagen hun heil te zoeken in werelds vertier, ertoe aangezet worden zich met meer geestelijk zaken bezig te houden en de kerk te bezoeken.

In de populaire literatuur bestaan nogal eens misverstanden over de reactie van de katholieke Kerk jegens het bijbellezen. Op de

kerkpagina van Trouw van zaterdag 14 maart 2009 lazen we in een interview met prof. mr. dr. Chatelion Counet dat de Bijbel op de index heeft gestaan. De katholieke hoogleraar weerspreekt deze bewering niet, althans dat blijkt niet uit het interview.

Het is wel zo dat de Katholieke Kerk gevoelig was voor de gevolgen van vrij bijbellezing. Het concilie van Trente verbood het gebruik van bijbeluitgaven die niet kerkelijk goedgekeurd waren. Al eerder, in 1559 bond Paus Paulus IV het kopen, lezen en bezitten van een Bijbel in de volkstaal aan de toestemming van de inquisitie.

Geleidelijk aan worden deze bepalingen verruimd totdat Benedictus XIV in 1758 de lezing vrijgeeft. Het gebruik van bijbeluitgaven in de volkstaal wordt toegestaan als de bijbeluitgaven door de Heilige Stoel zijn goedgekeurd of uitgegeven zijn met aantekeningen ontleend aan de kerkvaders en /of aan katholieke 'lieden'. Momenteel voldoet de Navarra Bijbel aan deze eis. De aantekeningen in deze uitgave zijn een Fundgrube voor hen die zich op de hoogte willen stellen van de doorwerking van een bepaalde tekst in de katholieke traditie.

In de zestiende eeuw verandert het kerkelijk landschap en zo ook de context van het vertalen van de Bijbel. Twee ontwikkelingen liggen aan de basis van deze verandering:

- de opkomst van het humanisme met zijn interesse in bijbelse filologie
- de Reformatie met zijn nadruk op het Sola scriptura en de hiermee samenhangende zelfstandige bijbellezing.

De Reformatie leidde ook tot een confessionalisering van de bijbelvertalingen. De lutheranen waren in ons taalgebied eerste met een eigen vertaling. In 1525 verscheen de Liesveldtbijbel, een Lutherse vertaling van de gehele Heilige

Schrift. Deze Bijbel was gebaseerd op de Duitse Lutherbijbel. Jacob Van Liesveldt vertaalde het Oude Testament vanuit de Vulgaat. In 1637 werd in Nederland de Statenbijbel uitgegeven. Deze gezaghebbende vertaling is vervaardigd op last van de Staten-Generaal en vooral in gebruik bij calvinisten. Voor katholieken waren beide vertalingen onbruikbaar. Vooral omdat termen als gemeente (voor kerk) en ouderling (voor priester) voor hen vervreemdend werken.

Al in de zestiende eeuw verschenen in de Zuidelijke Nederlanden enkele katholieke bijbelvertalingen. De Antwerpse drukker Willem Vorsterman (+1543) gaf tussen 1528 en 1546 zes katholieke vertalingen van het Nieuwe Testament uit. Als basistekst nam hij de Liesveldtbijbel. Hij herzag deze aan de hand van de Vulgaat.

In 1548 vervaardigde Nicolaas van Winghe (1495-1552) te Leuven een vertaling van de Leuvense Vulgaatuitgave in de “gemeyn Brabantsche taale, als men die useert tot Loven.”. Vanaf 1566 verzorgde de befaamde Antwerpse drukker Christoffel Plantijn de uitgave van de “Leuvense Bijbel”. Deze vertaling was kerkelijk goedgekeurd. Tot in de negentiende eeuw is deze Bijbel bij katholieken in gebruik gebleven.

Na de tachtigjarige oorlog is de Katholieke Kerk in de noordelijke Nederlanden echter aangewezen op zichzelf. In 1677 hield de apostolisch vicaris, Van Neercassel, een pleidooi voor de lezing van de Bijbel in de landstaal. Hij constateerde dat de gelovigen geconfronteerd werden met een dominant calvinisme dat zichzelf van bijbelse argumenten bediende. Om zijn gelovigen weerbaar te maken was een eigen bijbelvertaling noodzakelijk. Hij gaf daartoe de opdracht aan zijn secretaris, de Rotterdamse priester Andreas van der Schuur. Deze werkte tot

aan zijn dood in 1719 aan de vertaling. De vertaling was echter niet klaar. Van der Schuur koos in de kerkelijke twisten die de katholieke gemeenschap in de Republiek vanaf het begin van de achttiende eeuw verscheurden, partij voor de Oud-Bisschoppelijke Clerezij van Utrecht. Zo kwam het dat de oud-katholieke bisschop van Utrecht, Barchman Wuytiers, de vertaling van Van der Schuur liet voltooiën. In 1732 verscheen het volledige werk. Het werd de officiële Bijbel van de Oud-katholieke Kerk.

In de Noordelijke Nederlanden duurt het tot de negentiende eeuw vooraleer we weer een vertaling zien verschijnen. Tussen 1859 en 1869 vertaalde de bekeerling mr. S.P. Lipman de evangeliën, de brieven van Paulus en de Handelingen der Apostelen.

In dezelfde tijd publiceerde de Leuvense hoogleraar J.Th. Beelen een Nieuwe Testament, in 1878 het boek der Psalmen en in 1896 de wijsheidsboeken. Hij vertaalde vanuit de Vulgaat maar consulteerde wel de Griekse grondtekst. Later was hij betrokken bij de uitgave van een Oud Testament in het Vlaams. De aantekeningen bij deze uitgave zijn vooral bedoeld voor priesters en seminaristen

Aansluitend bij het werk van Beelen lanceerden de Nederlandse 'professoren' aan de diocesane grootseminaries een eigen uitgave, de zogenaamde 'Professorenbijbel'. Zij vonden de Vlaamse uitgave van het Oude Testament voor Noord-Nederlandse katholieken onbruikbaar. Zij zetten zich met de zegen van het episcopaat aan het werk. De seminarieprofessoren, waaronder professor J. Schets van het grootseminarie Bovendonk, sloten nauwkeurig aan bij het Latijn. Deze bijbelreeks was allereerst bedoeld als een studie-uitgave voor priesters en seminaristen.

De apologetische vereniging Petrus Canisius gaf de aanzet om te komen tot een vertaling voor de katholieke leek. In 1906 verscheen een uitgave van de evangeliën en de Handelingen. Petrus Leijten, bisschop van Breda, was in 1911 de eerste Nederlandse bisschop die de gelovigen aanmoedigde een eigen bijbeluitgave aan te schaffen en er dagelijks in te lezen. Hij adviseerde het gebruik van deze editie.

In de jaren twintig vond een omslag plaats. Vanaf deze periode verschenen bijbelvertalingen vanuit de grondtaal. De Vlaming Theodoor van Tichelen vertaalde in 1926 Het Nieuwe Testament vanuit het Grieks. Deze vertaling was zeer nauwkeurig en sloot ook nauw aan bij de Vlaamse spreektaal. In 1929 verscheen een volledige uitgave van het Nieuwe Testament en in de loop van de jaren dertig (1929-1939) een vertaling van het Oude Testament. Het was de eerste katholieke bijbeluitgave die volledig uit de grondtalen (Hebreeuws en Grieks) vertaald werd. De vertalers schrijven “dat hoe voortreffelijk de Latijnse vertaling ook is die de H. Kerk als authentiek heeft erkend, toch meenden wij het Woord Gods nauwkeuriger en duidelijker te kunnen weergeven door een onmiddellijke vertaling uit de grondteksten dan door een vertaling van de Latijnse tekst die zelf weer een vertaling is.” De vertaling van het Nieuwe Testament werd goed ontvangen maar de uitgave van het Oude Testament ondervond veel kritiek. Dit lag aan de inleidende aantekeningen die een sterk apologetisch karakter droegen. De eindredacteur, de dominicaan R. Jansen, herzag in 1946 de aantekeningen. De herziene aantekeningen voldeden niet aan de verwachtingen. Daarom besloot het genootschap Sint Hiëronymus een nieuwe vertaling voor te bereiden. Het genootschap Sint Hiëronymus was in 1944 opgericht als een werkgenootschap van katholieke

exegeten. Ook deze katholieke bijbelgeleerden vertaalden vanuit de grondtekst. Het werk stond onder leiding van de dominicaan P.J. Cools en de wereldheer W.K. Grossouw.

In 1960 verscheen het Nieuwe Testament. In 1975 kwam het Oude Testament gereed. Deze vertaling staat bekend als de Willibrordbijbel. Zij is in Nederland en Vlaanderen de officiële katholieke bijbelvertaling. De Willibrordbijbel, met uitzondering van de psalmen, wordt grosso modo in het lectionarium en andere liturgische boeken gebruikt. In publicaties van het bisdom verwijzen we naar deze bijbelvertaling. Voor de psalmen gebruiken we de vertaling van de dominicaan A. Bronkhorst. Specialisten in deze liturgische vertalingen zullen overigens op details nog wel afwijkingen ontdekken. Deze komen voort uit de vertaalgeschiedenis van het brevier en andere liturgische teksten. De Willibrordbijbel wordt gezien als een getrouwe en vlotte vertaling die ook buiten de katholieke wereld verspreid is.

Binnen de eerste Willibrordvertaling vormde het boek der Psalmen, vertaald door Ida Gerhardt en Maria van der Zeyde, een apart geheel. Het is zelfs tegen de zin van de redactiecommissie in de Bijbel terecht gekomen. In 1982 gaf de KBS een nieuwe vertaling uit van het boek der Psalmen. In deze nieuwe vertaling lag het accent op het gebruik van modern Nederlands. Door een andere opvatting over poëzie harmonieerde deze psalmvertaling beter met de overige gedeeltes van de Willibrordbijbel. In 1987 verscheen een nieuwe vertaling van de Evangelieën en de Handelingen. Vanuit deze herziene versie bewerkte men ook de overige delen van het Nieuwe Testament.

Nieuwe exegetische inzichten en ontwikkelingen in de Nederlandse taal lieten het verlangen om ook het Oude

Testament te herzien ontstaan. Dit laatste is in beperkte mate gebeurd. In 1995 verscheen de herziene editie van de Willibrordbijbel. Als uitgangspunt bij deze vertaling geldt dat ieder bijbelboek een eigen liturgische eenheid vormt. Er is naar gestreefd om belangrijke overeenkomsten, die de Hebreeuwse en Griekse grondtekst, laat zien zichtbaar te maken. Deze vertaling wordt niet in de liturgie gebruikt. Binnen katholieke kring riep deze vertaling verzet op. Met name bisschop Bomers van Haarlem verzette zich tegen het al te vulgariserend woordgebruik dat volgens hem deze vertaling kenmerkte.

We sluiten in ons taalgebied voorlopig de geschiedenis van het katholieke bijbelvertalen af. Katholieken en protestanten zochten elkaar ook op dit terrein op. In 1998 verscheen de Groot Nieuws Bijbel met de deuterocanonieke boeken. De Katholieke Bijbelstichting en het Nederlands Bijbelgenootschap waren de initiatiefnemers van deze vertaling. Het is een vertaling die de omgangstaal gebruikt. De bedoeling van dit type vertalingen is de Bijbel dichterbij het grote publiek te brengen. Volgens critici leiden deze pogingen tot een zekere plathheid.

Tot slot verdient de Nieuwe Bijbelvertaling vermelding. Het gaat hier om een oecumenisch project waarin katholieken en protestanten samenwerkten. De vertaling werd uitgevoerd door een team van vertalers, waarbij elk bijbelboek door een vertaalkoppel werd vertaald: een brontaalkenner en een neerlandicus/neerlandica of - als er sprake is van een poëtische tekst - dichter. Zo werd ernaar gestreefd de vertaling goed te laten aansluiten bij het hedendaags Nederlands. De vertaling werd gecontroleerd door supervisors uit verschillende kerken en door een Vlaams lezerspanel. Dit laatste panel zorgde ervoor dat de vertaling geen constructies bevat die

alleen door Nederlanders gebruikt worden.

Uitgangspunt bij de vertaling was de brontekstgetrouwheid en de doeltaalgerichtheid. Het eerste houdt onder meer in dat getracht wordt de stijl van de oorspronkelijke Bijbeltekst te kopiëren. Als de tekst in het Hebreeuws of Grieks poëtisch, hoogdravend of juist simpel van taal is, dient dit voor de vertaling ook het geval te zijn. Het tweede houdt bijvoorbeeld in dat als een bepaalde zinswending meer een eigenschap van de brontaal dan van de brontekst is, deze juist niet letterlijk wordt vertaald.

Het blijft de vraag of in de toekomst geen behoefte zal zijn aan een katholieke bijbelvertaling. Voor katholieken is de Bijbel allereerst het Woord dat de Kerk doorgeeft, in de liturgie van de Kerk weerklinkt en binnen de Kerk geïnterpreteerd wordt. Er zal altijd behoefte blijven aan vertalingen die deze kerkelijke context, ook in de aantekeningen, recht willen doen.

Literatuur over bijbelvertalingen:

- August den Hollander, Erik Kwakkel en Wybren Scheepsma (redactie), *Middel nederlandse bijbelvertalingen*. Hilversum, Verloren, 2007. ISBN : 978.90.6550.964.2
Verzamelbundel over diverse aspecten van Middel nederlandse bijbelvertalingen. De bundel is didactisch goed opgezet (met kaderteksten). De auteurs (letterkundigen en codicologen) geven de stand van het hedendaags onderzoek naar Middel nederlandse bijbelvertalingen weer. Er is ook aandacht voor de vormgeving van deze Bijbels.
- A.W.G. Jaakke en E.W. Tuintstra (red.), *Om een verstaanbare Bijbel: Nederlandse bijbelvertalingen na de Statenbijbel*. Haarlem, 1990. ISBN 90.6126.914.8
Uitstekende inleiding in de Nederlandse bijbelvertalingen binnen de onderscheiden religieuze tradities waaronder ook het jodendom. N. Tromp biedt een survey over de katholieke bijbelvertalingen.
- Stephen M. Miller en Robert V. Huber, *De geschiedenis van de bijbel: het ontstaan en de invloed van de Bijbel*. Kampen, 2004. ISBN 90.435.0928.0
Mooi uitgegeven inleiding op de Bijbel met aandacht voor de verspreiding van de Bijbel in de wereld. Op sommige punten onvolledig en onnauwkeurig. Het boek heeft een protestantse achtergrond.
- Frans van Segbroeck, *Het Nieuwe Testament leren lezen : achtergronden-methoden-hulpmiddelen*. Leuven, 2004 (tweede editie). P. 178-182
Degelijke inleiding op het Nieuwe Testament, ontstaan uit inleidingscolleges aan de Katholieke Universiteit te Leuven.